

Uticaj traumatskog iskustva na davanje iskaza i na intervju u azilnom postupku

LOVE
Law, Order, Values

Pravo, Red, Vrednosti, za migrante/azilante/ljude kojima je dodeljen azil u ostvarivanju svojih prava bez diskriminacije

The European Union's Civil Society Programme 2015 for Serbia

Projekat „LOVE Pravo, Red, Vrednosti za migrante/azilante/osobe kojima je odobren azil, u ostvarivanju svojih prava bez diskriminacije“ finansira Evropska unija, a sprovodi Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila APC/CZA i partneri - BETA novinska agencija i Centar za istraživanje javnih politika. Stavovi izneti u ovom dokumentu i tokom realizacije projekta ne izražavaju nužno stavove Evropske unije.

Ovaj policy brief „Uticaj traumatskog iskustva na davanje iskaza i na intervju u azilnom postupku“ su pripremili CIJP i APC/CZA u okviru kampanje skretanja pažnje na najznačajnija pitanja u sistemu azila.

UVOD

Azilni postupak je kompleksan postupak u kojem osoba ima zadatak da dokaže da postoji osnovan strah od progona (zbog svoje rase, pola, jezika, veroispovesti, nacionalne pripadnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkog uverenja)¹ ili trpljenja ozbiljne nepravde (pretnja smrtnom kaznom ili pogubljenjem, mučenjem, nečovečnim ili ponižavajućim postupanjem ili kažnjavanjem), kao i ozbiljna i individualna pretnja po život izazvana nasiljem opštih razmera u situacijama međunarodnog ili unutrašnjeg oružanog sukoba² u državi porekla te da joj je zbog toga neophodna zaštita države u kojoj podnosi zahtev za azil.

U Srbiji se postupak sastoji iz 2 faze – podnošenja zahteva za azil i saslušanja, tokom kojih tražilac azila pred službenikom Kancelarije za azil iznosi informacije i dokaze o razlozima svog izbeglištva, a koji zajedno sa informacijama o zemlji porekla predstavljaju osnovu za donošenje odluke o dodeljivanju zaštite. S obzirom da se zaštita dodeljuje najpre na osnovu ličnih razloga, koji su svakako u sprezi sa kontekstom problema i progona u zemlji porekla,³ glavni je akcenat na sposobnosti tražioca azila da tokom intervjuja svojom izjavom potkrepi i dokaže postojanje osnovanog straha. Sa druge strane, na službencima Kancelarije za azil je takođe odgovornost da na odgovarajući način sprovode intervjuje i tumače izjave, dokaze i informacije o zemljama porekla dobijene od tražioca azila, a u skladu sa informacijama o zemljama porekla do kojih su sami došli, a kako bi uspešno prepoznali i dodelili zaštitu onim tražiocima azila koji ispunjavaju uslove za to.

Teret dokazivanja u azilnom postupku dominantno leži na podnosiocu zahteva za azil. Na njemu je da pokaže da postoji „razumna mogućnost“ budućeg progona ili da postoje bitni razlozi za pretpostavku da se suočava sa stvarnim rizikom ozbiljne štete.⁴ Tokom postupka azila, tražilac je dužan da sarađuje sa Kancelarijom za azil i da priloži svu raspoloživu dokumentaciju i iznese tačne i istinite podatke koji se odnose na identitet, uzrast, državljanstvo, članove porodice, državu i adresu prethodnog prebivališta, prethodne zahteve, kretanje nakon što je napustio državu porekla, lične i putne isprave i razloge na kojima se zasniva njegov zahtev za azil.⁵ „Dužnost tražioca azila“ podrazumeva da osoba koja podnosi azil mora da uloži sav mogući napor i učini sve što je do nje da iznese „tačne i istinite podatke“, tj. da informacije koje daje u okviru svog azilnog postupka budu takve da se u njih ne može posumnjati, bilo da su potkrepljene konkretnim dokazima (što je mnogo povoljnija situacija), bilo da su date informacije procenjene od strane ispitivača kao

¹ Zakon o azilu i privremenoj zaštiti (Službeni glasnik RS, 24/2018; dalje u tekstu: ZOAP), čl. 24. Dostupno na:

https://www.azilsrbija.rs/wp-content/uploads/2018/04/pdf_Lat_Zakonoaziluiprivremenojza%C5%A1titi_24.3.2018-23.pdf

² Ibid, čl. 25.

³ Informacije o zemlji porekla (Country of Origin Information – COI) predstavljaju izveštaje o zemljama porekla tražilaca azila o pitanjima relevantnim za azilni postupak (npr. etnički diverzitet, položaj manjina, rodno zasnovano nasilje, štetne tradicije, itd.) i koji se koriste kao važan dokaz prilikom donošenja odluke. S obzirom da se situacija u zemljama porekla menja, prilikom korišćenja ovog resursa važno je rukovoditi se najskorijim izveštajima.

⁴ Goudswaard Maartje et al., *Medical examination in asylum procedure, manual for health professionals and legal workers*, institute for Human Rights and Medical Assessment (iMMO), Diemen, Netherlands, 2017, str. 11. Dostupno na: https://www.stichtingimmo.nl/wp-content/uploads/2017/12/iMMO018_Manual_Digitaal_linked.pdf

⁵ ZOAP, op.cit, čl. 32., st. 1.

verodostojne. Imajući u vidu da tražioci azila, usled karakteristika samog izbeglištva (koje neretko podrazumeva brzo mobilisanje i napuštanje zemlje porekla, iskustvo nasilja, pretnji i ugroženosti života za koje nema drugih tragova do fizičkih i mentalnih, nemogućnosti da dobiju lična dokumenta, itd.) često nemaju dokaze o sopstvenom identitetu, a kamoli o problemima i progonu, zadatak pred koji se stavljaju u azilnom postupku nosi sa sobom ogroman pritisak, a posebno kad se uzme u obzir i činjenica da su posledice neuspešnog davanja izjave veoma ozbiljne i teško promenljive, sa ishodom koji mogu da budu fatalni po osobe koje su tražile azil u slučaju povratka u zemlju porekla.

Procena verodostojnosti izjave date od strane tražioca azila predstavlja krucijalnu tačku azilnog postupka, i u tome se službenici tela odgovornih za sprovođenje azilnog postupka (u Srbiji Kancelarija za azil) rukovode određenim principima ne bi li jepotvrdili ili opovrgli verodostojnost izjave. U ovom radu, akcenat je upravo na konfliktu ovih principa, o kojima će više biti reči, i nemogućnosti, odn. prepreka tražioca azila da ih zadovolji, uzimajući u obzir različite faktore koji ometaju osobu da govori o svom često nasilnom i traumatskom iskustvu koje je dovelo do izbeglištva tokom azilnog intervjua. Stavljanje u fokus ovog konflikta je od izuzetne važnosti upravo zbog toga što je azilni postupak često pitanje života i smrti, te greške u proceni verodostojnosti mogu biti fatalne. Podaci i preporuke iznete u radu su zasnovane na domaćoj i evropskoj legislativi, istraživanjima kao i višegodišnjoj praksi Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila u pravnom zastupanju i pružanju psihosocijalne podrške tražiocima azila.

INDIKATORI VERODOSTOJNOSTI IZJAVE TRAŽIOCA AZILA

Za početak treba razjasniti na šta se verodostojnost odnosi. Prema multidisciplinarnom priručniku „Procena kredibilitnosti u azilnom postupku“ Mađarskog Helsinškog komiteta, u kontekstu azila ona ne podrazumeva „traganje za istinom“, potpuno poverenje i uverenost u sve što osoba govori. Verodostojnost u azilnom postupku treba isključivo da se odnosi na „činjenice i okolnosti koje su pravno relevantne za ocenu zahteva za azil“.⁶

Kako se radi o kompleksnom postupku, gde postoji visok rizik od upliva subjektivnog stava, predrasuda, stereotipa, kulturoloških i socijalnih pretpostavki i normi, definisani su principi i indikatori procene verodostojnosti kako bi se osigurao što viši stepen objektivnosti i tačnosti ishoda procene. Treba imati na umu da ne postoji apsolutno ispravna formula za procenu, te je neophodno da se i sami principi i indikatori kao i njihova upotreba unapređuju.

Zakon o azilu i privremenoj zaštiti definiše da se izjava tražioca azila smatra verodostojnom u delu u kojem nije potkrepljena dokazima ukoliko je tražilac uložio *iskren napor* da potkrepi svoj zahtev dokazima, ako su svi relevantni elementi koji su mu na raspolaganju podneti uz *zadovoljavajuće objašnjenje* zašto nedostaju ostale relevantne činjenice, ako je utvrđeno da su *izjave tražioca dosledne i prihvatljive*, kao i da nisu u suprotnosti sa specifičnim i opštim informacijama koje su relevantne za odlučivanje o zahtevu za azil, ako je tražilac izrazio nameru da traži azil u što kraćem roku ili je opravdao zašto nije tako postupio i ako je utvrđena *opšta verodostojnost izjave tražioca*.⁷

Kako se zapravo procenjuju *iskren napor*, *zadovoljavajuće objašnjenje* i *doslednost i prihvatljivost izjave*? Kada se bliže pogledaju navedeni pojmovi dolazi se do toga da su i oni sami nedovoljno jasno definisani, nedovoljno operacionalizovani i podložni individualnom tumačenju ispitivača.

U praktičnom priručniku za procenu dokaza, izdatom od strane Evropske kancelarije za podršku azilu (u daljem tekstu EASO)⁸, bliže se definišu indikatori verodostojnosti dokaza. Konkretno, kada je u pitanju procena izjave tražioca azila, govori se o unutrašnjoj i spoljašnjoj kredibilitnosti. Unutrašnja predstavlja nivo detaljnosti i specifičnosti datih informacija kao i njihovu doslednost. Spoljašnja je odnos između izjave i informacija iz zemalja porekla i drugih dokaza prikupljenih u postupku. Za potrebe ovog rada fokus je stavljen na unutrašnju verodostojnost, čiji će indikatori biti okvirno predstavljeni, u skladu sa obimom dokumenta.

Detaljnost i specifičnost informacija

Ne postoji pravilo koliko tačno specifičnih detalja treba izneti u opisivanju nekog događaja da bi se potvrdilo da se on zaista i desio. Međutim znajući da je opisivanje stvarno proživljenog događaja detaljnije, „življe“ i spontanije dovodi do toga da je poželjno da izjava u azilnoj proceduri sadrži što specifičnije informacije. Ipak, postavlja se pitanje da li je takav slučaj i sa traumatskim sećanjem? EASO u svom priručniku upozorava da izostanak detaja ne mora nužno da znači i nepostojanje verodostojnosti izjave. O tome kako trauma utiče na pamćenje i prisećanje će biti reč u narednom poglavlju.

⁶ Gyulai Gábor (Ed.), *Credibility assessment in asylum procedures, a multidisciplinary training manual*, Hungarian Helsinki Committee, Budapest, Hungary, 2013, str. 28. – 29. ⁷ ZOAP, op.cit, čl. 32., st. 4.

⁸ European Asylum Support Office (EASO), *Practical guide: Evidence assessment*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015, str. 10. – 11. Dostupno na: <https://easo.europa.eu/sites/default/files/public/EASO-Practical-Guide-Evidence-Assessment.pdf>

Doslednost

Izostanak odstupanja, kontradiktornosti kao i razlike u informacijama i dokazima koje je tražilac azila izneo smatra se doslednošću. Obično se doslednost dokazuje ili osporava davanjem informacija o istoj temi u različitom vremenskom periodu (npr. tokom 2 intervju) ili na različite načine (npr. tokom intervju i u dokazima koji su podneti). Opet, imajući u vidu uticaj traume na pamećenje i mogućnost iznošenja informacija o traumatskom iskustvu, postavlja se pitanje da li je opravdano očekivati da tražilac azila ispuni ovaj kriterijum da bi se njegova izjava smatrala verodostojnom?

Osim navedena 2 indikatora, koja su prihvaćena i preporučeni indikator od strane EASO, i držanje tražioca azila i neverbalni govor tražioca azila i njegova uverljivost⁹, su dva indikatora koja se takođe upotrebljavaju tokom procene verodostojnosti, a koji su veoma diskutabilni, jer se radi o indikatorima koji su isuviše subjektivni i mogu da zavedu ispitivača, i u jednom i u drugom smeru.

Držanje i neverbalni govor

Naime, držanje i neverbalni govor umnogome zavise od kulturoloških faktora, a njihovo tumačenje od stepena sličnosti sa ispitivačevom kulturom kao i od njegovih ličnih preferencija, i kao takvi mogu biti veoma različiti, čak i dijametralno suprotni (npr. kao što je poznato određeni gestovi mogu biti u jednoj kulturi izraz dubokog poštovanja a u drugoj ne; komunikacija sa autoritetom će u nekim kulturama podrazumevati suzdržanost, u nekim povlađivanje, itd.).

Uverljivost

Za razliku od prethodnog indikatora, procena uverljivosti se ne odbacuje ali se naglašava da je ovaj indikator potrebno upotrebljavati sa izvesnim oprezom, s obzirom da veoma zavisi od kulture i ličnosti. Detaljnije, u odnosu na kulturu, tradiciju, životno iskustvo i okolnosti u zemlji porekla, određeni događaji mogu biti više ili manje uverljivi (npr. osobama u zemlji sa visokim nivoom LGBT sloboda može delovati neuverljivo da osoba bude uhapšena na osnovu izjave druge osoba da je ona pripadnik/ca LGBT populacije). Tako, uverljivost kao indikator treba uzeti u obzir u kontekstu drugih indikatora i prikupljenih dokaza, imajući u vidu da „navodima treba poverovati u nedostatku dokaza u suprotno“¹⁰.

SEĆANJE I DAVANJE IZJAVE O TRAUMATSKOM ISKUSTVU

Kao što je predstavljeno u uvodu ovog rada, osnov za dobijanje azila je postojanje osnovanog straha od progona ili trpljenja ozbiljne nepravde u zemlji porekla. Upravo ovi razlozi impliciraju da je osoba koja ima pravo na azil iskusila minimum jedan, a najčešće više, događaja ili situacija nasilja, nedovoljno egzistencijalnih uslova, da je bila životno ugrožena, trpela torturu, itd. U zavisnosti od samih događaja (vrste, intenziteta, (ne)očekivanosti, količine, itd.) i kapaciteta osobe da sa njima izađe na kraj (rezilijentni kapaciteti, prethodno iskustvo, sistem uverenja, postojanje socijalne podrške, itd.) mnoge od izbeglica budu traumatizovane onim što su pretprele. Treba imati na umu da se traumatski događaj doživljava kao trenutna dezintegracija života. On razara osećaj sigurnosti, bezbednosti, kontrole i moći, poverenja, i dovodi do osećaja bespomoćnosti i užasa. Istraživanja govore o neuro-biološkim, fizičkim i psihološkim promenama koje nastaju kao odgovor na traumu, a koje nagone osobu da konstantno oscilira između intruzivnih i izbegavajućih procesa. Sa jedne strane, traumatizovana osoba ima potrebu da pobegne od traumatskog iskustva, da ga zaboravi, potisne, pokušava da ne razmišlja o njemu, izbegava okidače i situacije koji mogu da je podsete na takve događaje. Sa druge strane, traumatska sećanja konstantno prisilno naviru kroz noćne more, *flashback*-ove, misli o traumi, fiziološke reakcije, itd. Uz to, dolazi i do stanja pripravnosti i stalne napetosti, ili pak do emocionalnog otupljivanja. Ove posledice mogu dovesti i do razvijanja mentalnih poremećaja poput akutnog stresnog poremećaja, posttraumatskog stresnog sindroma, depresije, itd.

Imajući navedeno u vidu, postavlja se pitanje šta zapravo intervju u azilnom postupku predstavlja za traumatizovanu osobu? Kao što je pokazano u prethodnom poglavlju, tražilac azila ima „dužnost da sarađuje sa Kancelarijom za azil“ i od njega se u tom smislu očekuje da „da tačne i istinite podatke“. Cenjenje ovih podataka, odn. njihove verodostojnosti podrazumeva da u nedostatku dokaza tražilac azila iznese razloge svog izbeglištva na detaljan i dosledan način. Međutim, upravo neuro-biološke, fizičke i psihološke posledice traumatskog iskustva narušavaju mogućnost tražioca azila da to i uradi. Tokom intervju, osoba je suočena sa pritiskom da ponovo proživi ono od čega pokušava da pobegne. U istraživanju o uticaju azilnog intervju na mentalne probleme traumatizovanih tražilaca azila, je pokazano da tokom samog intervju dolazi do retraumatizacije, kao i da se nakon toga značajno inteziviraju intruzivni simptomi poput nametnutih misli i sećanja, noćnih mora, fizioloških reakcija koje simbolizuju aspekt traumatskog događaja, itd.

⁹ Gyulai Gábor (Ed.), *op.cit*, str. 33. – 34.

¹⁰ *Ibid*, str. 34.

Pretpostavka je da do toga dolazi usled prisećanja traumatskog događaja i reaktiviranja osećaja bespomoćnosti.¹¹ Trogodišnji MAPP projekat usmeren na istraživanje uticaja mentalnih poremećaja na sposobnost tražilaca azila da u azilnom postupku daju koherentan i dosledan iskaz, sproveden u Holandiji u periodu od 2006. do 2009. godine, je pokazao da 77% ispitanika zadovoljava kriterijume za dijagnostikovanje posttraumatskog stresnog poremećaja, a između 60% i 79% ima rezultate više od prosečnih kada su u pitanju anksioznost, depresivni simptomi, somatski problemi i problemi sa koncentracijom. Još značajniji rezultati dobijeni ovim istraživanjem govore o tome da čak 54% ispitanika ima takve probleme sa mentalnim zdravljem da oni sigurno narušavaju njihovu sposobnost da učestvuju u azilnom postupku i daju dosledan i koherentan iskaz, dok kod 21% postoji visoka verovatnoća da se to dogodi.¹² Radi boljeg razumevanja na koji način dolazi do ovako alarmantnih podataka u nastavku teksta će detaljnije biti predstavljeno kako traumatsko iskustvo utiče na sećanje i sposobnost njegovog obelodanjanja. Za potrebe i obim ovog rada fokus je na faktorima koji se tiču tražioca azila i proizilaze iz posledica traumatskog iskustva, a ne i onih faktora koji proizilaze iz samog intervjua (karakteristike, veštine i stil ispitivača i prevodioca, sam seting intervjuisanja, faza azilne procedure, itd.) koji samo celu situaciju mogu dodatno da pogoršaju ukoliko se zanemare ili ignorišu.

Pamćenje i prisećanje

Ljudsko sećanje nije prosto „preslikavanje“ doživljenih događaja i situacija i tačan zapis prošlosti, već predstavlja njenu kompleksnu rekonstrukciju oblikovanu i transformisanu od strane više faktora u konstantnim procesima pamćenja i zaboravljanja. Traumatsko iskustvo utiče na pravila po kojima se ovi procesi odvijaju i menja način pothranjivanja informacija i njihovog prisećanja.¹³

Samo po sebi, pamćenje i prisećanje zavise od uzrasta i zrelosti osobe, karakteristika i relevantnosti objekta sećanja (događaja ili situacije), konteksta u kojem se ono dešava, emocionalnog stanja, itd. Takođe, više čula (vid, sluh, miris, ukus, osećaj, fizička senzacija) učestvuju u njegovom stvaranju. Vremenom, upravo pod uticajem procesa prisećanja i zaboravljanja, dolazi do gubitka nekih informacija ali i dodavanja novih, fikcionalnih.

Za traumatsko sećanje se često kaže da je fragmentisano, upravo zbog narušenih pravila pothranjivanja informacija i prepreka u prisećanju. Pre svega, prilikom doživljavanja traumatskog događaja fokus pažnje je na njegovom najugrožavajućem aspektu i on postaje centralni element sećanja. Periferne informacije poput lokacije, vremenskog raspona i perioda, broja ljudi koji su prisutni se slabije pamte i postaju nedostupni. Takođe, u pamćenju dolazi do „efekta tunela“ kada se usled češćeg razmišljanja, prisećanja i nametanja misli o najugrožavajućem aspektu proživljenog informacije o tome učvršćuju a periferni detalji dodatno gube i višestruko davanje iskaza o njima postaje inkonzistentno. Upravo ti periferni detalji se često ispituju tokom azilnog intervjua kako bi se ispunio indikator *detaljnosti i specifičnosti informacija*. Osim ovog indikatora narušava se i indikator *doslednosti* što dovodi do tumačenja izjave kao neverodostojne i daljeg odbacivanja zahteva za azil.¹⁴

Primer azilanta iz Burundija

Tražilac azila A.A. poreklom iz Burundija navodi da u svom iskustvu ima 2 traumatska događaja u razmaku od nekoliko dana koji su bili okidač za njegovo izbeglištvo. Prvo je svedočio ubistvu svojih roditelja, a zatim i sam bio izložen životno ugrožavajućoj situaciji kada ga je naoružana grupa koja mu je ubila roditelje zarobila i planirala i njega da ubije. Ima problema sa zaspivanjem, usled intenzivnog vraćanja misli o događaju, kao i košmarne snove u kojima se ponavlja scena ubistva. Pored toga, u toku dana mu se dešava da bude preplavljen intenzivnim osećajem straha i anksioznosti, i ima utisak kao da će neko da ga napadne, kao da je u opasnosti. Ovakvi doživljaji često uključuju i osećaj paralizisanosti, kada mu se grče mišići i kada misli da ne može da se pomeri. Koncentracija i pažnja su mu oslabljene, i primećuje da lakše i brže zaboravlja nego pre. Navodi i da ima intruzivne misli o događaju u toku dana, koje teško kontroliše, posebno pred zaspivanje. Organizovana je psihijatrijska procena i dijagnostikovano mu je Posttraumatski stresni sindrom i Depresivna epizoda. Dva meseca nakon procene organizovano je saslušanje po podnetom zahtevu za azil, koje je prekinuto usled toga što je tražilac azila bio preplašen i potrešen dok je davao izjavu. Primećene su nedoslednosti u vremenskim odrednicama događaja koje je naveo tokom podnošenja zahteva za azil i tokom prvog dela saslušanja. Ne uspeva da se seti i razjasni tu nedoumicu, preplavljaju ga intruzivne misli i scene ubistva. Četiri meseca kasnije organizuje se nastavak saslušanja. Na tom trećem intervjuu, iako je emocionalno stabilniji nedoslednosti se održavaju i tražilac ne uspeva da pristupi informacijama o tačnom vremenskom periodu kada je doživeo traumatske događaje o kojima govori.¹⁵

¹¹ Catrin Shock, Rita Rosner and Christin Knaevelsrud, „Impact of asylum interviews on the mental health of traumatized asylum seekers“, u *European Journal of Psychotraumatology*, Vol. 6, No. 1, 2015. Dostupno na:

https://www.researchgate.net/publication/281541733_Impact_of_asylum_interviews_on_the_mental_health_of_traumatized_asylum_seekers

¹² Rinske Bijl, Drie jaar Meldpunt Asielzoekers met Psychische Problemen MAPP | Goed gehoord?, ASKV/Steunpunt Vluchtelingen, Amsterdam, Netherlands, str.16. – 17. Dostupno na: <http://rinskebijl.nl/wp-content/uploads/2016/01/MAPP-brochure-2009-low.pdf>

¹³ Evert Bloemen, Erick Vloeberghs and Celine Smiths, „Psychological and psychiatric aspects of recounting traumatic events by asylum seekers“, u: Rene Bruin, Marcelle Reneman, Evert Bloemen (Ed.), *Care Full. Medico-legal reports and the Istanbul Protocol in asylum procedures*, Pharos, Amnesty International, Dutch Council for Refugees, Utrecht/Amsterdam, Netherlands, 2006, str. 52. Dostupno na:

https://www.researchgate.net/publication/233740003_Psychological_and_psychiatric_aspects_of_recounting_traumatic_events_by_asylum_seekers

¹⁴ Ibid, str. 56. – 57.

¹⁵ APC/CZA interna dokumentacija u periodu od marta do oktobra 2019. godine

Selektivna amnezija na traumatski događaj ili neke njegove elemente se može javiti kao deo posttraumatskog stresnog poremećaja i disocijativnih poremećaja. S obzirom da se informacije, dobijene različitim čulima pothranjuju na različite načine, neke od njih postaju nedostupne. Primećeno je da verbalna, eksplicitna memorija biva narušena, dok neverbalna, implicitna memorija u vidu telesnih senzacija i uslovljenih reakcija na emocionalne okidače ostaje netaknuta.¹⁶ Tako, osoba može da oseća intenzivan strah, neprijatnost, uznemirenost, fizički bol, lupanje srca, odn. tragove pretrpljenog traumatskog događaja, a da ne može da verbalizuje šta joj se dogodilo. Ne treba izostaviti ni povrede mozga do kojih može doći usled pretrpljenog fizičkog nasilja, i koje mogu ograničiti sposobnost pamćenja i prisećanja te dalje dovesti do nemogućnosti tražioca azila da govori o razlozima svog izbeglištva.

Psihičko stanje

Drugi važan faktor koji utiče na mogućnost davanja izjave u azilnom postupku je psihičko stanje tražilaca azila. Uobičajene reakcije na traumatsko iskustvo uključuju visoku pobuđenost u vidu napetosti, konstantne anksioznosti, iritabilnosti, frustriranosti, problema sa spavanjem, fizioloških i telesnih senzacija, kao i emocionalno otupljivanje i depresivnost i plačljivost, intruzivne misli, *flashback*-ove, disocijaciju i izbegavanje. Znajući da je azilni intervju visoko stresna situacija, neki aspekti intervjua predstavljaju okidače za pomenute reakcije. Tako, osoba može da ima problema da se priseti i ispriča traumatske događaje usled problema sa koncentracijom nastalom navalom intruzivnih sećanja i *flashback*-ova, koji bude osećanje intenzivnog straha i bespomoćnosti. Disocijacija i izbegavanje suočavanja sa traumatskim sadržajem takođe otežava a nekad i onemogućava sposobnost osobe da se priseti i ispriča šta joj se dogodilo.¹⁷ Emocionalno otupljivanje i depresivnost između ostalog nose sa sobom gubitak smisla i bezvoljnost, probleme sa koncentracijom ali i smanjen kapacitet memorije, što takođe utiče na azilni intervju.¹⁸

Primer azilantkinje iz Konga

Tražilja azila M.M. poreklom iz Konga je prilikom podnošenja zahteva za azil bila vidno uznemirena i više puta briznula u plač. Kratko i šturo je odgovarala na pitanja i uglavnom ćutala. Kao razlog izbeglištva navela je da su joj roditelji ubijeni kada je imala 8 ili 9 godina, nije uspevala da se seti kada niti da objasni zbog čega se to dogodilo. Tada ju je zbrinuo porodični prijatelj čija je žena nije volela i maltretirala, te joj je taj prijatelj pomogao da napusti zemlju. Nije dala više informacija, te je delovala neuverljivo. Prilikom APC/CZA psihološke procene organizovane nakon nekoliko nedelja kako bi se procenilo da li može da učestvuje u saslušanju, s obzirom da se emocionalno uznemirila na podnošenju zahteva za azil, M.M. na pitanja o razlozima izbeglištva počinje intenzivno da plače, da podrhtava a zatim i da se tresu. Moli da o tome ne razgovara, i da se saslušanje odloži. Deluje prestrašeno. Nakon pružanja emocionalne podrške i umirivanja uspeva malo da se otvori i da navede da je od strane žene porodičnog prijatelja koji je brinuo o njoj nakon smrti roditelja doživela fizičko i psihičko zlostavljanje, maltretiranje, eksploataciju (bila je tretirana kao kućni rob). Brzo skreće sa teme i primetno je da ne želi da govori o tome. Navodi da je u poslednje vreme veoma plačljiva i tužna, da joj se često u mislima vraćaju scene zlostavljanja i da ima problema sa spavanjem. Utisak je da postoje stvari o kojima nije mogla da govori tokom psihološke procene i da joj je potrebno vreme i psihijatrijska i psihološka podrška kako bi se osećala dovoljno stabilno i bezbedno da govori o svom traumatskom iskustvu. Saslušanje je odloženo, slučaj je prijavljen Centru za zaštitu žrtava trgovine i kontaktiran je psihijatar radi psihijatrijske procene i podrške.¹⁹

Kao izuzetno važan emocionalni faktor izdvojili su se osećanje sramote i krivice, koje tražioci azila ističu kao značajnu kočnicu u otvaranju i obelodnavljanju traumatskog iskustva tokom azilnog intervjua.²⁰ Ova osećanja se često javljaju kod osoba koje su pretrpele torturu, a posebno kod onih koji su bili žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja. Osećanje srama podrazumeva osećaj manje vrednosti i neadekvatnosti usled (tačno ili pogrešno) percipiranog kršenja socijalnih i kulturoloških normi, i nosi sa sobom strah od odbacivanja i izopštavanja iz zajednice, dok kod osećanje krivice osoba (takođe tačno ili pogrešno) percipira kršenje sopstvenih i opštih moralnih standarda i veruje da je zbog toga kvarna, bezvredna i da zaslužuje kaznu. Kao posledica toga osoba ima potrebu da izbegava da govori o tome šta joj se dogodilo, da se povuče i sakrije od sebe. Sramota je posebno izražena u kulturama koje seksualnost doživljavaju kao tabu (što je čest slučaj u kulturama odakle tražioci azila dolaze) gde ćutanje o proživljenom predstavlja očuvanje sebe ali i porodice i zajednice iz koje osoba potiče.²¹ Primećeno je takođe da muškarci koji su doživeli seksualno nasilje češće doživljavaju osećaj sramote i ređe o tome govore od žena.²²

¹⁶ Evert Bloemen, Erick Vloeberghs and Celine Smiths, *op.cit.*, str. 59. – 61.

¹⁷ Diana Bogner, Jane Herlihy, and Chris R. Brewin, „Impact of sexual violence on disclosure during Home Office interviews“, u *British Journal of Psychiatry*, Vol. 191, No. 1, 2007, str. 78. Dostupno na: <http://pc.rhul.ac.uk/sites/csel/wp-content/uploads/2019/09/Bogner-Herlihy-Brewin-2007.pdf>

¹⁸ Goudswaard Maartje et al., *op.cit.*, str. 43.

¹⁹ APC/CZA interna dokumentacija u periodu od aprila do juna 2019. godine

²⁰ Diana Bogner, Jane Herlihy, and Chris R. Brewin, *op.cit.*, str. 79.

²¹ Evert Bloemen, Erick Vloeberghs and Celine Smiths, *op.cit.*, str. 63.

²² Goudswaard Maartje et al., *op.cit.*, str. 29.

Primer azilanata iz Gvineje

Tražilac azil S.S. poreklom iz Gvineje navodi da je pripadnik LGBT populacije i da je to razlog njegovog izbeglištva. Navodi više traumatskih događaja u svom iskustvu, posebno nasilnu smrt majke, beskućništvo, iskustvo u zatvoru u zemlji porekla gde je bio fizički, psihički i seksualno mučen, zbog svoje seksualne orijentacije. Spominje „dobročinitelja“ koji ga je spasao iz beskućništva i pomogao da napusti zemlju porekla. Kao posebno teško iskustvo ističe zatočeništvo od strane vojske u jednoj od zemalja kroz koje je prošao na putu do Srbije. Ne uspeva da elaborira šta mu se dogodilo, samo navodi da su ga „vojnici zatvorili u jednu sobu i tamo svašta radili“. U početku kratko i relativno šturo daje odgovore na postavljena pitanja, posebno ona koja se tiču teškog i traumatskog iskustva. Na pominjanje prethodno navedenih događaja u životu, zastane kako bi suzbio nagon za plakanjem. Posebno se potresa kada govori o majčinoj smrti i iskustvu zatočeništva u tranzitnoj zemlji, kada se hvata za glavu, šapuče i ne uspeva da nastavi dalje. Na pitanja koja se tiču njegovog psihičkog stanja navodi da „nije dobro“ pokazujući na srce i glavu. Kaže da ima problem sa koncentracijom, prisilnim traumatskim sećanjima, kao i da često ima noćne more. Ističe da se ne oseća prijatno u kampu sa drugim ljudima, iako na otvoreno pitanje da li je imao nekih neprijatnosti ili napada od strane drugih odgovara negativno i ističe da mu je neprijatno jer je „gej okružen strejt ljudima“. Pored toga primetni su depresivni simptomi – izgubio je apetit, ne oseća glad, i prilikom upoređivanja njegovog trenutnog izgleda i fotografija od pre 4 meseca vidno je da je izgubio kilograme, zaravnjenog je afekta, sam navodi da je bezvoljan i na momente beznadežan. Razgovor sa APC/CZA psihologom je obavljen neposredno pre podnošenja zahteva za azil, te je službenici Kanecelarije za azil skrenuta pažnja da se radi o visoko vulnerabilnom tražiocu azila, potencijalno žrtvi trgovine ljudima. Na podnošenju zahteva za azil S.S. daje kratke i šturo odgovore, i uopšte ne spominje iskustvo iz tranzitne zemlje kada je bio zatočen od strane vojnika iako je direktno upitan o tome. Slučaj je prijavljen Centru za zaštitu žrtava trgovine ljudima i kontaktiran je psihijatar radi organizovanja psihijatrijske procene i podrške.²³

Nepoverenje

Jedna od značajnih kognitivnih promena nakon traumatskog događaja je promena u načinu doživljavanja sebe, sveta i budućnosti. Osoba počinje sebe da doživljava kao nesposobnu ili oštećenu, što dalje dovodi do osećaja bespomoćnosti; druge i svet vide kao nesigurne, nepredvidive i opasne, što dovodi do toga da osoba postaje nepoverljiva, napeta, da se otuđi od drugih; a budućnost vidi kao beznadežnu, verujući da će se lična patnja nastaviti i da stvari nikada neće biti bolje.²⁴ Ukoliko je tražilac azila doživeo nasilje od strane pripadnika vlasti u zemlji porekla, nepoverenje tokom azilnog intervjuja se intenzivira i generalizuje na sve predstavnike državnih institucija. U ovakvoj situaciji tražilac azila procenjuje da nije bezbedno da iznosi informacije o svom progonu i čuti kako bi se zaštitio. Važno je spomenuti da nepoverenju doprinosi i često sumnjičav stav ispitivača kojim se koriste kako bi razotkrili one tražioce azila za koje veruju da ne govore istinu²⁵, a što zapravo ima kontraefekat i može dovesti do njihove retraumatizacije.

*(Zlostavljana) osoba postaje nepoverljiva, napeta, otuđuje se od drugih;
a budućnost vidi kao beznadežnu, verujući da će se lična
patnja nastaviti i da stvari nikada neće biti bolje...*

*Osoba počinje sebe da doživljava kao nesposobnu ili oštećenu, što dalje
dovodi do osećaja bespomoćnosti; druge i svet vide
kao nesigurne, nepredvidive i opasne.*

²³ APC/CZA interna dokumentacija od februara 2020. godine

²⁴ Center for Substance Abuse Treatment (US), „Understanding the Impact of Trauma“, in: Center for Substance Abuse Treatment (US), Trauma-Informed Care in Behavioral Health Services, Substance Abuse and Mental Health Services Administration (US), Rockville (MD), 2014, str. 66.-68. Dostupno na:

https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK207201/pdf/Bookshelf_NBK207201.pdf

²⁵ Evert Bloemen, Erick Vloeberghs and Celine Smiths, op.cit, str. 68.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Često ne postoje dokazi o traumatskom iskustvu do onih telesnih (ukoliko se radi o fizičkom i seksualnom nasilju) i mentalnih u vidu psihičkih reakcija i promena, te je izjava tražioca azila (uz informacije o zemlji porekla) jedini izvor informacija u nečijem azilnom postupku. Cenjenje verodostojnosti izjave predstavlja kompleksan i težak proces, posebno kada se uzme u obzir da traumatsko iskustvo značajno negativno utiče na procese pamćenja i prisećanja, ali i spremnost osobe da o njemu govori. Tako, traumatizovani tražioci azila imaju ozbiljne poteškoće da svojom izjavom ne samo obelodane već i dokažu šta su preživeli i da im je život u zemlji porekla zbog toga ugrožen.

Iako se u Zakonu o azilu i privremenoj zaštiti (Službeni glasnik RS, br. 24/2018) navodi da postoji „dužnost tražioca azila da sarađuje sa Kancelarijom za azil u davanju tačnih i istinitih podataka“ važno je napomenuti da je odgovornost za to zapravo na oba aktera. Službenici Kancelarije za azil su dužni da objektivno i nepristrasno procenjuju dokaze, usmeravaju tražioca azila i pomažu mu da pruži relevantne informacije, da objektivno i nepristrasno procene navode tražioca uzimajući u obzir, individualne i kontekstualne okolnosti tražioca azila, da budu upoznati sa situacijom u zemlji porekla, svesni relevantnih opštepoznatih događaja, pribave i koriste pravno relevantne, individualizovane i ažurirane informacije o zemlji na transparentan način, i na kraju da povežu sve ove elemente sa relevantnim kriterijumima izbegličkog prava, objektivno i nepristrasno, da bi došli do tačnog zaključka o zahtevu za azil.²⁶

Da bi oba aktera ispunila svoje dužnosti neophodno je sledeće:

- Podizanje svesti o uticaju traumatskog iskustva na pamćenje i prisećanje, kao i na mogućnost razgovora, tj. obelodanjivanja tog iskustva u kontekstu azilnog postupka
- Obučavanje službenika Kancelarije za azil za prepoznavanje znakova traumatizovanosti tražioca azila
- Jasno definisanje i implementacija procesnih garancija kada su u pitanju traumatizovani tražioci azila
- Obučavanje službenika Kancelarije za azil za senzitivno sprovođenje intervjua u azilnom postupku i pažljivo cenjenje verodostojnosti izjava imajući u vidu vulnerabilnost, poteškoće, ograničenja i specijalne potrebe traumatizovanih tražilaca azila
- Omogućavanje traumatizovanim tražiocima azila vreme i stručnu podršku kako bi se oporavili od traumatskog iskustva dovoljno da budu u mogućnosti da daju izjavu u azilnom postupku
- Organizovanje medicinsko-psihološke procene sa ciljem evidentiranja traumatskih posledica ali i sposobnosti tražioca azila da učestvuje u azilnom postupku
- Uvažavanje i cenjenje rezultata medicinsko-psihološke procene prilikom sprovođenja azilnog postupka ali i donošenja odluke o osnovanosti zahteva za azil

²⁶ Gyulai Gábor (Ed.), *op.cit.*, str. 16.

Bibliografija:

- Bloemen Evert, Vloeberghs Erick and Smiths Celine, „Psychological and psychiatric aspects of recounting traumatic events by asylum seekers“, u: Rene Bruin, Marcelle Reneman and Evert Bloemen (Ed.), Care Full. Medico-legal reports and the Istanbul Protocol in asylum procedures, Pharos, Amnesty International, Dutch Council for Refugees, Utrecht/Amsterdam, Netherlands, 2006, str. 52. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/233740003_Psychological_and_psychiatric_aspects_of_recounting_traumatic_events_by_asylum_seekers
- Bogner Diana, Herlihy Jane, and Brewin Chris R., „Impact of sexual violence on disclosure during Home Office interviews“, u British Journal of Psychiatry, Vol. 191, No. 1, 2007, str. 78. Dostupno na: <http://pc.rhul.ac.uk/sites/csel/wp-content/uploads/2019/09/Bogner-Herlihy-Brewin-2007.pdf>
- Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA), interna dokumentacija iz 2019. i početka 2020. godine
- Center for Substance Abuse Treatment (US), „Understanding the Impact of Trauma“, in: Center for Substance Abuse Treatment (US), Trauma-Informed Care in Behavioral Health Services, Substance Abuse and Mental Health Services Administration (US), Rockville (MD), 2014, str. 66-68. Dostupno na: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK207201/pdf/Bookshelf_NBK207201.pdf
- European Asylum Support Office (EASO), Practical guide: Evidence assessment, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015, str. 10. – 11. Dostupno na: https://easo.europa.eu/sites/default/files/public/EASO-Practical-Guide_-Evidence-Assessment.pdf
- Goudswaard Maartje et al., Medical examination in asylum procedure, manual for health professionals and legal workers, institute for Human Rights and Medical Assessment (IMMO), Diemen, Netherlands, 2017, str. 11. Dostupno na: https://www.stichtingimmo.nl/wp-content/uploads/2017/12/iMMO018_Manual_Digitaal_linked.pdf
- Gyulai Gábor (Ed.), Credibility assessment in asylum procedures, a multidisciplinary training manual, Hungarian Helsinki Committee, Budapest, Hungary, 2013, str. 28. – 29.
- Rinske Bijl, Drie jaar Meldpunt Asielzoekers met Psychische Problemen MAPP | Goed gehoord?, ASKV/Steunpunt Vluchtelingen, Amsterdam, Netherlands, str.16. – 17. Dostupno na: <http://rinskebijl.nl/wp-content/uploads/2016/01/MAPP-brochure-2009-low.pdf>
- Shock Catrin, Rosner Rita and Knaevelsrud Christine, „Impact of asylum interviews on the mental health of traumatized asylum seekers“, u European Journal of Psychotraumatology, Vol. 6, No. 1, 2015. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/281541733_Impact_of_asylum_interviews_on_the_mental_health_of_traumatized_asylum_seekers
- Zakon o azilu i privremenoj zaštiti (Službeni glasnik RS, 24/2018; dalje u tekstu: ZOAP), čl. 24. Dostupno na: https://www.azilsrbija.rs/wp-content/uploads/2018/04/pdf_Lat_Zakonoaziluiprivremenojza%C5%A1titi_24.3.2018-23.pdf

The European Union is made up of 28 Member States who have decided to gradually link together their know-how, resources and destinies. Together, during a period of enlargement of 50 years, they have built a zone of stability, democracy and sustainable development whilst maintaining cultural diversity, tolerance and individual freedoms. The European Union is committed to sharing its achievements and its values with countries and peoples beyond its borders. The European Commission is the EU's executive body.

Delegacija Evropske unije u Srbiji - <http://europa.rs/>
 EuropeAid Cooperation Office - https://ec.europa.eu/europeaid/index_en.htm
 Civil Society Facility Programme 2015
<https://webgate.ec.europa.eu/europeaid/online-services/index-.cfm?ADSSChck=1472572570252&do=publi.detPUB&nbPubliList=15&page=1&orderBy=upd&se>

Partneri na projektu

Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila APC/CZA - <http://azilsrbija.rs/>
<http://apc-cza.org>
 BETA novinska agencija - <https://beta.rs/>
 Centar za istraživanje javnih politika - <http://www.publicpolicy.rs/>

ASYLUM PROTECTION CENTER /
 CETAR ZA ZAŠTITU I POMOĆ TRAŽIOCIAMA AZILA
 Belgrade Address: Mišarska 16, 11118 Belgrade

Regional Migrant/Asylum Info Centres:
 Gavrića Principa 13, 11000 Belgrade, Serbia
 Braće Radić 3, 24000 Subotica, Serbia
 Vase Smajevića 11, 17523 Preševo, Serbia

Tel/Fax:
 +381 63 70 47 090; +381 11 323 30 70;
 +381 11 407 94 65; +381 69 267 0503; +381 63 704 7080

Email: sediste@apc-cza.org; rados.djurovic@apc-cza.org
 Website: www.apc-cza.org; www.azilsrbija.rs

Facebook: www.facebook.com/AziliUSrbiji
 Twitter: www.twitter.com/APC_CZA

Smartphone Application
 Asylum in Serbia:

Available to download from Android
 or Windows Apps Store
 to your smartphone device

